

JUHÁSZ FERENC LATINOVITS-VERSE

GEROLD LÁSZLÓ

Anélkül, hogy kedvem, szándékom lenne beállni azok sorába, akik akár vihart kavarni akaró csörömpölő vehemenciával, akár mértéktartóan írták meg kifogásaikat Juhász Ferenc költészetéről, még ha azoknak is, ezeknek is több észrevételén el lehet gondolkodni, például azon, hogy költészetének burjánzó ornamentikája nemcsak az önkifejezés adekvát formája, hanem védőmechanizmus is, hogy az egyetemesség nem helyettesítheti a perc konkrétóságát, vagy hogy kozmikusságigénye vitatható, hiszen csak a fájdalom hangját ismeri s nem a humorét is, elkerülhetetlennek tartom megjegyezni – már a bevezetőben –, hogy az opus egésze inkább csodálatot ébreszt bennem, mintsem teljes és feltétlen elfogadást vált ki.

Csodálom az egésznet monumentalitásáért, következetességéért, hihetetlen, istenadta tehetséget mutató jellegéért. Csodálom, mint ahogy az indiai színház csodálhatja egy európai, szemet kápráztató pompázatosságáért, de inkább csak egy-egy részlet rögződik benne, tetszik a kathakáli színész öltözetének színessége, megjegyzi kezének mozdulatát, arcának festését, s nem a teljes látványt viszi magával, csak annak részleteit, melyek nélkül az egész elképzelhetetlen, de melyek mégsem helyettesíthetik a látvány, az élmény egészét. Juhász Ferenc verseit olvasva áramütésként ér egy-egy képe, megdöbbenek szókapcsolat-kígyói, a növény- vagy állatvilágból kölcsönvett-szerkesztett hasonlathalmazai, a költői látomás villámfénye, a látomásopusszal azonban nem alakult ki bensőséges kapcsolat. Ennek okát nehezen tudnám adni, de keresendő lehet e költészetet működtető mechanizmus túlságosan is szembeűnő felismerhetőségében, az eszközök (elsősorban a felsorolás és a halmozás) gyakoriságában, megállíthatatlan ismétlődésében, az öncélúság vádjától sem mentesíthető óriási katalógustömbökben, amelyek életre hívják, élénk varázsolják ugyan a látomást, de elrejtik szemünk elől a költőt – azt, aki a látomást megálmodja. Ha egyik nagy költőnk, Füst Milán, könyvcímme is tett szókapcsolatával kívánnám érzékeltetni, milyenek látom Juhász Ferenc opusát,

azt mondhatnám, több tíz kötetében, sok tízezer sorában a látomás dominál, s alig érzek benne indulatot, olyant, amely felcsap, megperzsel, feleget. Kétségtelen, hogy látomásvonulatai mögött a költő áll, de túlságosan is háttérbe szorultan ahhoz, hogy elhiggyem, ezt a látomás-mindenséget ő kelti életre, s nem saját nehézségi ereje működteti.

Miután felmerült a kiváló ötlet, foglalkozzunk Juhász Ferenc költészetével, azonnal – keresgélés, gondolkodás nélkül – a *Latinovits-sírató* jutott eszembe. Akkor még azt hittem, színház iránti vonzalmam működött, később jöttem rá: az határozta meg a választást, hogy ez a mű a lírában annyira nélkülözhetetlen egyéni megnyilatkozás tűzével égetett maradandó nyomot Juhász Ferenc-i versemlékeim között. Ezt a verset egyszerűen nem lehetett elfelejtani.

Szeretném megindokolni, miért lett maradandó élményem Juhász Ferenc verse, amelyet a költő Latinovits Zoltán 1976. június 4-én bekövetkezett balatonszemesi tragédiáját követő első *Új Írás*-számban, a júliusban jelentetett meg, s amelyet két vallomáskötetbe, a *Szerelmes hazatántorgásba* (1977) és a *Remény a haláligba* (1983) is felvett.

Juhász Ferenc, aki költőként a Mindenséggel néz szembe, a Mindenséget kívánja verseibe idézni, szavakba fogni, mert szerinte a költészet a Léttel, az Élettel azonos, s ha valahol a Mindenség láthatóvá tehető, mint egy kaleidoszkópcsőben, az csakis a vele azonos dimenziójú, rangú, egyetemességű költészet lehet – a „költő világegyetemet akar teremteni”, írja egy helyütt –, két ízben eltér ettől az elvétől: Erzsike elvesztésekor, aminek verses dokumentumai *A megváltó aranykardban* (1973) találhatóak, és a Latinovits-versben, melynek teljes címe: *Latinovits Zoltán koporsója kívül-belül teleírva, mint az egyiptomi múmia-bábok*.

Mind az Erzsike-síratók, melyek elsősorban *A halál szlvütése* és *A halál után* című fejezetben találhatóak, mind a Latinovits-rekviem beleillik a Juhász Ferenc-i líra halálvonulatába, de mindkettő ki is lóg ebből a sorból, s csak részben azonos módon.

Juhász Ferenc számára, ki, mint jeleztem, a Mindenséget kívánja szavakkal kifejezni, „szavakkal tapogatja körül”, ahogy Somlyó György írja, vagy ahogy a költő egy interjújában olvasható: „Óriás-lombozatú, óriás termőanyagméhű, óriás-igézetű és érzékenységű nyelvet” kell költészetünkben teremteni, hogy „e nyelv-egyetemességgel az emberlét és a világegyetem, a nemzet és a termőanyag, a szellem és a teremtés-titok egyetemes törvényeit és állapotait tudjuk és fogjuk kimondani” (*A hallgatás: a lét elárulása*, 1970), a Lét egészét akarja megismerni, a halál pedig a Lét tartozéka, az Élet része, s mint ilyen nincs benne semmi különös, semmi rendhagyó. Nem fél tőle, s tudni akarja titkát: „Mert tudni akarom a halált! A mulandóságot, a szerkezetbomlást, a lényegfelosztást, a romlást, a rothadást, a törekenységet, a bomlást, pusztulást” (Egy tévéinterjúból. *Szerelmes hazatántorgás*). Vagyis: a folyamat érdekli. Érthető tehát, hogy így nyilatkozik: „Én nem félek a haláltól. És a halottaktól se félek (. . .), én szeretem a halottakat és a halottak szeretnek engem. Mert a halottak

az én múltam és jövőm, mert a halál az én jövőm és múltam! Nekem: barátom a halál, nekem társaim a halottak.” Olvashatjuk *A döntés pillanatai* (1972) című versprózában az *Írás egy jövőendő öskoponyán* (1974) című kötetben, ugyanott található a *Levél Böszörményi Zoltánnak: a halálról* (1971) című szöveg is, melyben arra biztatja pszichológus barátját, írjon a halálról, a „más-mi-nőségbe kerülés állapotáról, folyamatáról”, mert ismerni kell, mondja, belülről a halált, majd így folytatja: „Én sok halált (haldoklást és meghalást, nemcsak halottat) láttam magam is, és hidd el, ez örökös halállal élek boldog-boldogtalanul folyamatos hétköznapjaiban, annak félelem-nélküli állandósult tudatával. Ez költészet-kutatásaim és lét-kutatásaim alapja, állandósága, ez minden percem lényegi foglalatja vagy tartálya: ez az, ami, mint egy gömb: magába, belsejébe zár gyakorlatot, cselekvést, gondolatot, döntést, ítéletet és életszeretetet (. . .), életünk, emberi létezésünk leglényegibb cselekedete.” Nyilván nem véletlen, hanem meggondolt szerkesztésre mutat, hogy a kötetben közvetlenül a most idézett levél után a *Kései előszó* (1973) című verspróza olvasható. Az a szöveg, amely *A megváltó aranykardot* vezet be, ezt a „kettészakított Halottaskönyv”-et, „kettébe-tépett papíros”-t, „amire az Élet és a Halál vala írva”. Így, szembeállítva a kettőt egymással! Amint ezt néhány sorral lejjebb maga is nyomatékosítja: „Véres és átkozódó szájjal, átok-mocskos tisztasággal üvöltöttem, hogy legyen élet. És ne legyen halál. Mert nem szabad! Mert nem lehet!”

A váltás szembetűnő.

Mennyire más halál ez, mint amilyent a Mindenség-versekben megénekelt a költő, mint amilyennel az irodalom nagyjairól, régiekről és újakról – Berzsenyiről, Vörösmartyról, Németh Lászlóról, Krležáról – írt versprózákban találkozzunk. „. . . most már ki kell mondani” – írja a költő, majd az is kiderül, hogyan – „üvölteni, sikoltani, / jajgatni és ordítani” –, hogy a halál halál, ami fáj, kimondhatatlanul. Mert ahogy Illyés Gyulának ajánlott versében áll: „. . . közrefogtak minket a halottak: / akik sírtak, jajongtak, hittek és ordítottak”. Ő sem maradhat csak krónikás, nem maradhat „A bolond, a lázadó, a féktelen, a véres, / a halállal-megáldott, a holtakat-hurcoló, / holtjaim arca fölé hajolva könnytelen hódító!” (*A bekerítő halottak*). Igaza van Kenyeres Zoltánnak, amikor *A megváltó aranykardról* közölt esszéjében megjegyzi: „Van rossz halál, varangy halál, mely értelmetlenül, oktalanul letaglóz, mely akkor tör ránk, ha gyengék vagyunk, ha feladjuk élet-tervünket, és van szép halál, a balladabeli fehér bárány, mely szelíden egy értelmes, munkás, küzdő élet után lesz természetes sorsunk.”

És ez a fájdalmat okozó halál, a Mindenségbe tartozó általános halállal szembeni privát halál csap arcunkba, elménkbe – sohasem látott, sohasem tapasztalt erővel – a Latinovits-versből. *A megváltó aranykard* költeményeiből a tehetetlen fájdalom szól, ami a Latinovits-versben tehetetlen dühvé fokozódik. Ez adja ennek a 280 soros sirámnak sajátos, egyedi hangját, igazi erejét.

Itt nincs, illetve alig van hagyományos Juhász Ferenc-i versornamentika, nem az „írás vágya mozgatja” (Rónay László) tollát, hanem az indulat, ez dominál a látomás helyett. Ettől érzem hitelesebbnek, magamhoz közelebbnek szinte minden más Juhász-versnél.

Latinovits Zoltán választott halála kettős reakciót vált ki a költőből: gyászol és tiltakozik, sajnál és vádol, tiltakozva gyászol és vádolva sirat. Perel Latinovitscsal, mert eldobta magától az életet, holott „volt remény!” – „Mert mindig van remény” –, s ennél Juhász Ferenc szerint nincs nagyobb bűn, nincs gyávább cselekedet. Ebben a költői opusban szinte eddig ismeretlen, eddig nem tapasztalt intenzitású versállapotot vált ki a költőből a színésztárs – kit „Ski-zofrén Gyémánt-társam!”-nak nevez – meggondolatlansága. Az első versszakban megteremti a kiindulópontot ahhoz, hogy már a következő strófa felétől szabadon záporozzanak vádjai: „Ahogy te mondtad az Anyámat: / úgy senki más!” – jelzi a közös szellemi, alkotói hullámhosszt, amelynek jogán leszögezi: „Engem csontvázra rág a bánat. / Téged: a rothadás.” Ami immár nemcsak összeköti őket, hanem végérvényesen el is választja. Mert mintha a versszak utolsó szava – „rothadás” – lenne a jel, a felszabadító erő, amely leveti a fedőt, hogyisteregve törhessen fel a vád, az elkeseredés láza. „Te vak!” – kezdi, majd még ugyanabban a versszakban nyomatékositó ismétléssel folytatja: „Bolond. Bolond.” Mert: „Megadtad önmagad miattad.” A következő szak „bolond fiú”-ja mintha engesztelő gesztus lenne, de csak lélegzetvétel, hogy felcsattanjon a bántani akaró kegyetlenség: „gőgös, rohadt!” A negyedik strófa némi horizonttágítást sejtet azzal, hogy az égő, vérző „kicsi ország”-ról beszél, de a vers innen nem arra veszi útját, ahol találkozhatna Nagy László Latinovits-versével (*Gyászom a Színészkirályért*), melyben ez olvasható: „Aranyos meg édes nyár van s béke / Minek ide tébolyult Színészkirály?”, mert Juhász nem a kicsi országot vádolja, hanem azt, aki elhagyta az országot, kiszállt belőle, mert Juhász szerint a kicsiny ország barbár megszállottja nem engedheti meg magának az élet önként történő feladását. „Te Gyáva!” – kiált föl a következő versszak legelején, hogy mintegy cinizmussal átitatott fájdalomát fogalmazhassa meg az utolsó sorban: „Halál-Csibész!” Csak ennyi a sor, kiemelten, figyelmet támasztóan. Hasonló kiemelési szándékot mutat a következő versszak zárósorának az elveszett társhoz (csak hozzá?) intézett kérdése: – „Most tudod: dögös koporsódon hogy vágott az ásó?” – „Hogy mi a halál?” Ezzel a kérdéssel, ami felkiáltás is, zárul a Juhász-vers első ízülete. A második – a 29. versszakkal záródó – részben erre a kérdésre próbál feleletet adni a költő. Miután közli, hogy a hős nem hős, hiszen önmagát vesztette el, győzte le, végérvényesen, nem cserélheti fel többé magát mással – ne feledjük, színésztársról van szó, ki naponta más! –, mivel meggondolatlanul a változtathatatlan választotta, kezd hasonlítani a vers a Juhász Ferenc-i költeménykatalógusokra. Azzal a különbséggel, hogy nem a „jellegzetes díszítő költőtípus” (Lengyel Balázs) lép elének, inkább a „mi a halál?” kérdését variáló költő, kinek felsorolásszokását vissza-visszafogják a versszakonként ismétlődő szemrehá-

nyások, vádak: „Mert gyáva, hazúg, kurva, rongy mind, aki más szívére dönti / választott halálát”, akik így halnak, azok „Halott Buták”, mert „Ti gyámoltalanok, Gyávák, Mást-Kínzó Órült Boldogok”, ne gondoljátok, hogy ez a megoldás. Ez nem lehet megoldás, ha annak, aki szerette a „Halott Buták”-at, nyáron a szívében „hull a hó, hull / kövér kalászosan”. És ettől kezdve néhány versszakon át Juhász Ferenc elének vetíti az emlékképződés költői vízióját. Majd a nyugodtabb, csendesebb sorok, szakaszok után talán minden eddiginél magasabbra csap a vád lángja, a költő hivatásában akarja megbántani a színeszt:

*Zabáld csak Vad Bohóc a földet,
mást úgyse kapsz!
Csontvázad fölé majd holmi mértani, növényi zöldet.
S rág a kukac.*

*Ne üvöls, ne vinnyogj Tajtékozó Skizofrén Párduc!
Mást úgyse tudsz,
mint rohadni már, elrohadni, kilángolt a halál-szusz!
Halállal: hazudsz!*

Majd több versszakon át tart ez a lecke, hogy mielőtt leszögezi: „nincs föloldozás”, a színészkirály leglényét vegye célba:

*Hagyd abba! Hagyd! Ringyók Királya. Szőröd, szempillád, hajad
is elrohad holnap!*

*Ne ámíts tovább! Elég volt! Hagyd a cirkuszt! A hülyülést!
A bohóckodást!
Ne üvöls! Ne ordíts! Ne sikolts! Ne voníts! Ne nyűszíts! Ne nyafogj!
Dobd el a kést!
Ne kérj feloldozást!*

Így jut el – az 50. versszakban – a költő saját fájdalmának legdirektebb megfogalmazásáig:

*Mert nincs bocsánat Engem-Elhagyók, mert nem lehet
soha bocsánat,
annak, aki szerelmére dobja hulláját, s így nevet:
kérve az árat!*

Ez a versszak a sirató centruma!

Most már a legkeményebben záporozhatnak a koporsófedélen a vádak, a sértések. Hiszen: „Gyászom: a düh, a gyűlölet”, mondja a költő. S ha máshol,

más versben az élővilág-katalógus öncélúnak, legalábbis túlméretezettnek tűnik, itt elfogadható, mivel azzal, hogy felsorolja, miféle ereje volt a színész szavának („gyalázat-ordításod”-nak), lényegében előkészíti a zárórészt, melyben megtörténik a végső leszámolás. A két teremtő közül ő, a költő van, maradt életben. A Titkot megleső! A Virágzó Világfa! S „Nem: Ti! Nem: Te!” Győzelme azonban nem felhőtlen, hiszen „Holtak Virágzó Világfája”. Hiszen: teremtő erővel mondja ki, nevezi meg a rosszat: a teljes utolsó előtti versszak és a zárószakasz első sora üvölti: „Halál! Halál!”, huszonzétszer egymás után. Míg végül is vereségnek kell tekinteni azt, ami győzelemnek látszik:

*Kannibál-szívem kitépett emberszívet rág, emberhullát zabál:
ím: győzedelmem!*

S bár ezúttal, szükségszerűen, adós maradtam Juhász Ferenc Latinovits-versenek teljesebb elemzésével, vizsgálatával, mivel elsősorban a költeményt működtető indulatot, indulatgócokat, személyes indítékokat kívántam megmutatni, az mégis kiderülhetett, hogy ez nem Juhász Ferenc-i „tudományos vers”, nem „katalógus-vers”, jöllehet a cédlázás felfedezhető benne, továbbá kiderülhetett, hogy nem érheti a formátlanság vádját, még a belső aránytalanságé sem, mert van középpontja, van két szilárd pólusa, s mert motiválása verbális ugyan, de belülről fűtött.

Végezetül, noha e vers kapcsán sok mindenről lenne érdemes beszélni, nem hagyható említés nélkül, miért éppen Latinovitsra zúdítja dühét a költő. Szereti, s nemcsak azért, mert az *Anyám* című eposzát senki sem mondta úgy, mint Latinovits, de ez önmagában még kevés lenne, ha nem érezte volna meg a színészen azt az erőt, amit Juhász csak a költők sajátjának tudott, a költők istenhez hasonlítható teremtő erejeként tisztelt. Sőt, úgy érezhette, hogy a színésznek a költő is ki van szolgáltatva. Amikor ő Latinovits *Anyám*-előadását hallgatta, „kiszolgáltatva megrendítő versmondásod komor és üdvözítő tisztaságának”, írta 1971. szeptember 21-ei keltezésű köszönőlevelében, „csak moxyogtam magamban versemet, mondván utánad, mint a gyermek”.

Aki ilyen erővel rendelkezik, az nem dobhatja el magától az életét, az Életet, ahogy a költő sem teheti. „A Költészet – ugyanis, mondja Juhász Ferenc – csak az Élet tiszta kemény szolgálata lehet.” És ebben társa, partnere a színész, ki – mint Juhász Gobbi Hildához írt versében áll – „a Szó Maga, a Mindenség Minden Szava”, ki, mint a költő „az ő-tudja egyetemességet” teremti meg. Azt, amiről Juhász Ferenc egész opusa szól, s amiről számomra a legelementárisabb erővel a költő Latinovits-verse tanúskodik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Somlyó György: Az elolvashatatlan költeményekről – és a költemények olvasásáról, 1969; A költészet vérszerződése, 1975. In: *A költészet vérszerződése*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977
- Kenyeres Zoltán: Megtartó, szép üzenet. Juhász Ferenc: A megváltó aranykard, *Új Írás*, 1974. 4.
- Könczöl Csaba: A hallgatás szinonimái, 1975. In: *Tükörszoba*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986
- Baránszky Jób László: Szerelmes hazatántorgás. Juhász Ferenc vallomás-kötete, *Új Írás*, 1978. 4.
- Fülöp László: Juhász Ferenc: Szerelmes hazatántorgás, *Alföld*, 1978. 5.
- Pomogáts Béla: Otthon a világban. Juhász Ferenc: Szerelmes hazatántorgás, *Jelenkor*, 1978. 7–8.
- Fenyő István: Végesség és végtelenség. Juhász Ferenc: Szerelmes hazatántorgás, *Kortárs*, 1978. 8.
- Lengyel Balázs: Sirató. Juhász Ferenc: A megváltó aranykard. In: *Verseskönyvről verseskönyvre*, Magvető, 1982
- Radnóti Sándor: Halál-líra, 1984. In: *Mi az, hogy beszélgetés?* Magvető, 1988
- Rónay László: Modern apokalipszis, *Kritika*, 1984. 3.
- Bata Imre: Remény a halálig, *Kortárs*, 1984. 4.
- Márton László: „A mennyiség nyüzsgése”, *Holmi*, 1989. 2.